

Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edib Adıvar'ın Faaliyetleri Ve Mustafa Kemal Atatürk

Hacı Murat ARABACI*

Özet: Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, devletin içine düştüğü durumdan kurtuluş için çare arayan aydınlar arasında ön saflarda gördüğümüz Halide Edib Adıvar, bu yıllarda Amerikan Mandası taraftarıdır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan tek başına kurtulmasının imkansız olduğu, ancak Amerika gibi büyük bir devletin mandası ile kurtuluşun mümkün olacağı iddiasındadır. Bu maksatla 1918 yılı sonlarında Wilson Prensipleri Cemiyeti adıyla bir dernek kuran Halide Edib, bir yandan gazeteci, idareci, aydınlar gibi entelektüel zümreyi bu konuda ikna etmeye çalışırken, bir yandan da Amerika Birleşik Devleti yetkilileriyle bu konuları görüşmektedir. Bu derneğin kapanmasından sonra, Halide Edib'i, İzmir'in işgalini protesto etmek için tertiplenen tel'in mitinglerinde görmekteyiz. Türk Ocağının daveti ile bu mitinglere katılan Halide Edib, buradaki konuşmalarıyla "mitinglerin ateşli hatibi" olarak anılacak ve her zaman bu mitinglerle birlikte onun da adı geçecektir.

Anahtar kelimeler: Halide Edib Mitingler - Milli Mücadele Mustafa Kemal Atatürk, Mandacılık

The Activities Of Halide Edib Adıvar During The Preparatory Stage Of The National Struggle And Mustafa Kemal Atatürk

Abstract: Halide Edib, whom we see in the front lines among the intellectuals trying to get the country out of the this chaos was a keen supporter of American Mandate during these years. She thought it was impossible for the country to get out of the plight in which she was. Therefore, she claimed the only under the mandate of a country like America which is powerful and not colonist salvation could be possible. Thus in the late 1918 she get up an association called 'The Association of Wilson Principles' through which she tried to persuade intellectual people such as newspaper men, administrators while getting into close contacts with American authorities on the ideal. After the closing of this association we see Halide Edip in meetings organized to protest the invasion of İzmir. She was going to be remembered as the fiery orator of these meetings organized to protest the invasion of İzmir. She was going to be remembered as the fiery orator of these meetings organized by the 'Turkish Association'.

Keywords: Halide Edib, The Meetings, National Struggle, Mustafa Kemal Atatürk, Mandate

* Öğretim Görevlisi Dr. DPÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

GİRİŞ

Türk siyasi tarihinin en önemli dönemlerinden birisinde yaşamış olan Halide Edib Adıvar, mensup olduğu ailenin toplumsal konumunun da sayesinde çok iyi bir eğitim görmüştür. Bu eğitim dönemi, bir yandan Halide Edib'in savunduğu fikirlerde etkisini gösterirken, bir yandan da kendisine iyi bir sosyal statü kazandırmıştır. Meselâ, Mustafa Kemal Paşa'nın çevresindeki kişiler arasında Ankara'da İngilizce konuşabilen ve okuyabilen tek kişi Halide Edib'tir. Halide Edib Adıvar 1882 yılında¹ İstanbul'da Beşiktaş'ta doğdu. Annesi Fatma Bedrifem, babası o zaman Ceyb-i Hümayun Başkâtibi olan Edib Bey'dir.

Halide Edib'in yazarlık hayatı, 1908 Meşrutiyeti devrinde başlar. İlk yazısını Tanin'in 1 Ağustos 1908 tarihli birinci sayısına verir. Meşrutiyet rejiminin *'kadın'* hakkındaki fikirlerini olumlu bulan Halide Edib, kendisi de bu konularda yazmaya başlar. Meşrutiyet döneminde kadın hakları konusunda yazı yazarların içinde en önemlisi Halide Edib (Adıvar) dir. (Kurnaz, 1992)

31 Mart ayaklanması olduğunda bir yakınından kendisinin de kara listede olduğunu haber almış olan Halide Edib, babasının isteğiyle önce Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ne, daha sonra Amerikan Kolejine sığınır. Fakat tehlikenin devam etmesi üzerine ailesi ve Amerikalı dostları'nın istek ve yardımlarıyla çocuklarıyla birlikte Mısır'a gider. Bir kaç hafta kadar kalan Halide Edib, İngiltere'de olan arkadaşı Isabel Fry'ın daveti üzerine Londra'ya gider. 1909 yılının Ekiminde tekrar İstanbul'a döner. Adıvar (1970).

1910-1912 yılları Halide Edib'in Türkçülerle temasa geçtiği devirdir. Yeni Turan adlı ideolojik romanını Gökâl'ın ve Türkçülerin tesiriyle yazar. Fazlıpaşa'daki evinde Yusuf Akçura, Ziya Gökâl ve devrin diğer aydınları ile görüşmektedir. Gökâl'e hayranlık duymakla birlikte, siyasi anlayış bakımından Gökâl'ten ayrıldığını belirtir. “İnanıyordum ve İnanıyorum ki, Türkiye'de Milliyetçilik Kültürelidi ve o zamanlar düşündüğümüz gibi Rusya'daki Türkleri bizimle siyasi bakımdan birleştirmeye imkan yoktur” (Adıvar, 1955:100).

Türk Ocağı Cemiyeti 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911) de fiilen, 9 Mart 1328

¹ Halide Edib'in doğum tarihi konusunda, incelediğimiz kaynaklarda farklı tarihler gösterilmektedir. Bir kısım kaynaklara göre, mesela İnci Enginün, **Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi**, İstanbul,1978, s.18; ve Ayşe Atalay, “**Kurtuluş Savaşı Siyasal Akımları İçinde Halide Edib'in Yeri**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)İstanbul 1991, s.91. adlı eserlere göre 1882 yılında doğmuştur. Buna karşılık Baha Dürder, 1883 tarihini; Hilmi Yücebaş ve Nazan Güntürkün gibi araştırmacılar da 1884 tarihini kabul etmektedir. Yazar “*Mor Salkımlı Ev*” adlı otobiyografik anı kitabında bu konuda bilgi vermemektedir. (Halide Edib Adıvar, **Mor Salkımlı Ev**, İstanbul 1970) İnci Enginün, Adıvar'ın kendisinin de doğum tarihini tam olarak bilmediğini belirtmektedir. Biz bu çalışmamızda Enginün'ün eserinde, Halide Edib Adıvar'ın nüfus kağıdını referans göstermesinden dolayı 1882 tarihini kullandık. Bkz. Enginün, **a.g.e.**, s.18.

(22 Mart 1912) de resmen kurulur. 1918'de teşkil edilen Hars ve İlim Heyeti azaları arasında Halide Edib'te yer almıştır.(Tunaya, 1988) Bu dönemlerde, 1913'te kurulan İkinci Yurdçular Derneği de, Türklüğe büyük hizmetleri olmuş kişilere 'bir ulu ad' vermeyi kararlaştırmış olduğundan Halide Edib'in Cenevre Türk Yurdu'na yazdığı Türk kadınları hakkındaki mektup üzerine kendisine “Türklerin Ulu Anası” ünvanını verir. (Tunaya, 1988). 1912 Balkan Savaşı sırasında Halide Edib Teâli Nisvan Cemiyeti'nde yardım ve hastabakıcı kolunun düzenlenmesiyle uğraşır.² Bu cemiyetin kurduğu hastanede hemşirelik ve hastabakıcılık yapmıştır. Adıvar (1970).

Halide Edib, 1916'da Cemal Paşa'nın davetiyle Suriye'ye gider. Halide Edib Cemal Paşa'nın, Araplara politik mahiyette öğretim yaptıkları için, Fransız okullarını kapatmak zorunda kaldığını, yeni açılanların da yetersiz kalmasından dolayı bu işi kendisinin organize etmesini istediğini söyler. Kurulacak bu okulların esas gayesi, Arapların bir gün İstiklâlini kazanması durumunda Türklerle işbirliği yapacak bir zihniyet, kazandırmak, Türk dilini ve kültürünü öğretmektir. Halide Edib'e göre Türkler, Arap topraklarında çok emek ve para harcamış olmalarına rağmen, eğitim ve öğretimi yönünde kendi menfaatleri doğrultusunda bir gelişme kaydedemediklerinden dolayı, Araplar Türkiye'yi istemiyorlardı. Adıvar (1970). Lübnan, Beyrut ve Şam'daki okulları inceledikten sonra bu konuda bir rapor hazırlayan Halide Edib, Suriye'de Fransızların imparatorluk unsurlarını ayırma çabasında olduğunu belirtir. Üzerinde durduğu bir başka konu da buralarda Hastane, ana okulu gibi ihtiyaçların en azından diğer tahsil müesseseleri kadar önemli olduğudur. Suriye'nin boşaltılmaya başlanması üzerine okullar kapanır ve 4 Mart 1918'de Halide Edib İstanbul'a döner. (Enginün, 1978).

Bu arada Halide Edib, daha önceden okuldan tanıdığı ve aynı zamanda kendilerinin aile doktorluklarını da yapmış olan Dr. Adnan'la evlenirler. Bu evlilik Halide Edib'in babasına vekâlet vermesi suretiyle, 29 Nisan 1917'de gerçekleşir.

Mondros Mütarekesi ve Değerlendirmesi

Mart ayından itibaren Mondros Mütarekesinin imzalandığı Ekim'e kadar “Robert Kolej'de Amerikalı dostlarından birinin köşküne yerleşen Halide Edib, Robert Kolej'le uğraşmaya başladı”. (Yahya Kemal 1986:37-38). Adıvar, o dönemdeki Türk aydınlarının ekseriyetinin kanaatlerine ortak olmuş, Mondros

²Teâli-i Nisvan Cemiyeti'nin kim tarafından ve ne zaman kurulduğu konusunda, incelediğimiz kaynaklarda çeşitli farklılıklar mevcuttur. Örneğin Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.I, İstanbul 1988, s.480'de, bu cemiyetin Halide Edib tarafından ve 1908'de kurulduğu; Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, İstanbul 1992, s.106-107'de, bu cemiyetin Halide Edib tarafından 1909'da kurulduğu; Atalay, **a.g.e.**, s.102'de tarih zikretmeksizin cemiyetin Halide Edib tarafından kurulduğu şeklinde bir bilgi mevcuttur. Muzaffer Uyguner, **Halide Edip Adıvar**, İstanbul, 1982, s.23-24'de ise bu cemiyetin Mihri Pektaş tarafından 1909'da kurulduğu belirtilmektedir. Adıvar'ın kendisi de Mor Salkımlı Ev adlı eserinde cemiyetin 'bir grup aydın kadınlar ve öğretmenler' tarafından kurulduğunu belirtmektedir. (s.159).

Mütarekesinin ağır şartlarından dolayı mütarekeyi olumlu karşılamamıştır. Mondros Mütarekesini Türkiye'nin en korkunç ölüm kalım mücadelesinin bir mukaddemesi olarak görmektedir. “Bu mütareke imparatorluğun maddi ve manevi esasen çökmekte olan hayatına son vermişti. Şartlar çok ağırdı fakat Türkler, ne kadar acı olursa olsun realitelere göz yummayacak bir millettir.” (Adıvar1955: 118). Diyerek Milli Mücadele fikrine taraftar olmuştur. Türk Milleti'nin çoğunluğunun düşündüğü gibi o da Wilson'un on dört maddelik ilkelerini bir ümit ışığı olarak değerlendirmiştir.

Avrupa'nın istilâcı emellerine karşı, Wilson'un “milletler hakkı” mevzuuna dayanan maddelerini bir teminat olarak yorumlamaktadır. Fakat bunun uzun sürmeyeceğini Halide Edib de fark ederek, Wilson'un fikirlerine hem kendi memleketindeki bir kısım devlet adamlarının hem de itilaf devletlerinin yanaşmadıklarını belirtmektedir. (Enginün, 1978).

Birinci Cihan Harbinden sonra, 1908'den beri iç ve dış mücadelelerle en fazla ıstırap çekmiş olan Türk Milleti'nin ruhen ayakta olduğunu, çektiği meşakkatlerden dolayı sulhü fedâkârlık mukabilinde elde etmek istediğini düşünen Halide Edib, Wilson prensiplerine ümit bağlayanların teşkilatlanması gerektiğini savunmuştur. 1918 Aralık ayında Wilson Prensipleri Cemiyet bir grup aydın tarafından kurulur. Paris'te bulunan Başkan Wilson'a gönderilmek üzere bir beyanname hazırlarlar. Amerika'nın Türkiye'ye mali ve ekonomik alanda mütehasıs ve müşavirler göndererek kalkınmasına, yeni bir rejim ve reform yapmasına yardım etmesini talep ederler. “Bu cemiyet İstiklâl Mücadelesinin mukaddemesinde, bilhassa büyük mitinglerde epeyce bir rol oynadıktan sonra tabii olarak çöktü gitti. Çünkü Amerika efkârı umumiyesinin aldığı Wilson aleyhtarı vaziyetten ve Avrupa İtilâf devlet adamlarının işi tamamen ellerine almalarından sonra hiç bir maddi kıymeti kalmadığına, bu cemiyeti kuranlar dahi kanaat getirmişti.” (Adıvar, 1995:121).

Halide Edib'e göre, Mütarekenin başında Millet ruhen ayakta kalmış olmasına rağmen memlekette iç ve dış durum müşkil vaziyette idi. Halide Edib dış tehlike olarak da Batılı devletlerin aldığı iki karardan bahseder. Birincisi, Trakya ve İzmir'i de içine alan bir Yunan İmparatorluğu tesisidir. “Bunun saiki, Yunanistan'ı Garp devletlerinin daima ellerinde kullanabilecekleri bir alet tasavvur etmeleri ve bu sayede Bulgarlarla Rusları Boğazlardan hariç bırakmak emeli idi” diyen Halide Edib, İtilâf devletlerinin bu şekilde İtalya'yı da aldattıklarını ve “İzmir'in işgalinin Yunan ordusu tarafından gerçekleştirileceğini gizlediklerini” söylemektedir. (Adıvar, 1955:123). İkinci tehlikeli kararları, Şarkta Samsun'dan Azak Denizine, Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan bir Ermenistan tesisidir. Fakat, Halide Edib bu bölgede bulunan Kazım Karabekir'in on beş bin kişilik kuvveti ve bölgenin itilâf filolarının top menzili haricinde bulunmasının bu kararın süratle uygulanabilmesi için engel teşkil ettiğini, halbuki İzmir'e İtilaf filolarının himayesinde Yunan ordularını çıkarmanın nispeten daha kolay bir iş olduğunu ileri sürmektedir. Adıvar

(1955).

Halide Edib'e göre, bu dehşet verici genel durumun yanı sıra, insanın gönlünü ferahlatan bazı parlamalar, uyanışlarda görülmektedir. Mesela; Vazifesini yaparak çığırtkan, edepsiz bir Rum kadınına haddini bildiren yerli bir Hıristiyan, tanımadığı bir Türk kadını (Halide Edib'in kendisi) müdafaa etmek için kendisini tehlikeye atan bir Türk subayı “bu da geçer” diyerek cesaret ve sabır örneği sergileyen kadınlar, uyanan Türk gençliği. Bütün bu hadiseler, Türk'ü bilinçaltı bir kuvvetle Kurtuluş Savaşına iten etkenlerden birkaçıdır. Adıvar (1987).

Bu günlerde Batılılara karşı duyulan düşmanlık hislerini körükleyen bir başka meselede yetimhanelerdeki Türk çocukları konusunda çıkmıştır. “Vaktiyle öldürülen Ermenilerin çocukları bazı Türk yetim evlerine götürülmüş Müslüman ve Türk olarak kaydedilmişti. Şimdi de Ermeniler aynı şeyi yapıyorlar. Ana babaları öldürülen yahut göçe zorlanan Türk çocuklarını toparlayarak Ermeni yetim evlerinde ermeni çocuğu olarak kaydediyorlardı. Bu durum karşısında Amerikalılarda Near East Relief Center (Yakın Doğuya Yardım Merkezi) adı altında bir teşkilat kurmuşlardı. Orada hangi çocukların Türk, hangilerinin Ermeni olduğunu ayırt edeceklerdi. Bu işi incelemeye bizim tarafımızdan memur edilen Nahiye Hanım, Türk çocuklarının kayıtları kaybolmuş yahut yanmış olduğundan bir şey yapamayarak bu işten çekildi”. (Adıvar 1987:23)

Karakol Cemiyeti

Bu karışıklık dönemlerinde Halide Edib Adıvar'ın Karakol Cemiyeti serüveninden bahsetmek gerekir. O günlerde hemen bütün memlekette çeşitli dernekler, teşkilâtlanmalar baş göstermiştir. Daha çok mahalli özellikler taşıyan ve yörenin o gün içinde bulunduğu şartlara göre kurulmuş olan derneklerden bazıları pek etkili olamazken, bazıları da oldukça iyi neticeler alabilmişlerdir.

Halide Edib Adıvar'a göre, *Karakol* adını taşıyan bir gizli birlik yukarıda bahsettiğimiz derneklerin en önemlisi ve en iyi sonuç verenidir. Adıvar (1987)

Kara Vasıf Bey tarafından kurulan bu cemiyetle Halide Edib'in de ilişkisi olmuştur. Halide Edib Kara Vasıf Bey hakkında son derece olumlu ifadeler kullanmakta, onun yaptığı hizmetlerden sitayişle bahsetmektedir. “1908'den beri birçok lider tanıdım ve yıllarca Milli Mücadele'nin en nazik devirlerini yaşamışım. Fakat hiç bir zaman Vasıf Bey kadar prensiplerine sadık insana rastlamamışım. Şahsi şöhret onu hiç bir prensibinden ayırmazdı. Gerçi bu adamın adı en az bugün geçerse de, bence gelecek Türkiyesinin en hakiki bir vatanperver örneğidir” (Adıvar,1987:25). Demektedir.

Karakol Cemiyetine ilk gittiğinde Kemalettin Sami Paşa ile karşılaştığını belirten Halide Edib, Onun da bu cemiyetin eli, kolu, idare mekanizmasının başı

olduğunu söyler. Kemalettin Sami Paşa el altından Anadolu'ya silah sokmaktadır. Halide Edib'in katıldığı toplantıda Kemalettin Sami Paşa ve Halide Edib, kâğıt üzerinde memleketin durumunu görüşerek, “milli maksadı tesbite” çalışırlar. Adıvar (1987).

Kemalettin Sami Paşa ile sonraki günlerde de görüşmelerinin sürdüğünü belirten Halide Edib, Paşa'nın sık sık kendilerini ziyarete geldiğini, hatta bu dönemde evlerinin gözetlendiğini ve bu durumu bilen dostlarının - bu arada Kemalettin Sami Paşa'nın da- gece yarısından sonra geldiğini belirtmektedir. Adıvar (1987).

Karakol Cemiyeti'nin, Milli Mücadele döneminde iki önemli vazife yaptığını görmekteyiz; birincisi, düşman işgal altındaki İstanbul'dan Anadolu'ya, silah, cephane ve adam kaçırılmasını sağlaması, ikincisi ise; Milli Mücadele'ye düşman, İşgal Kuvvetleri ile Damat Ferit Hükümeti ve suç ortaklarının, İngiliz Muhibleri Cemiyeti gibi kuruluşların haince plân ve faaliyetlerini M. Kemal Paşa ve arkadaşlarına haber vermesidir. Tevetoğlu, (1988)

Fakat bu cemiyet, Milli Mücadele kadrosunun, özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikasına ters düşen davranışları (Baha Said Bey'in kendi başına Bolşeviklerle anlaşma imzalaması gibi) ve bazı mensupları tarafından dağıtılan birtakım evrak ve bildirilerin kuşku uyandırması gibi bir takım yanlış tutum ve faaliyetleri sonucu kapatılarak, Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı'na katılmıştır. (Atatürk, 1986; Kansu, 1986; Tevetoğlu, 1988)

İzmir'in İşgali ve Protestolar-Mitingler

Halide Edib, 16 Mayıs 1919 sabahında, Kolej'deki hocası Miss Dodd'tan gelen bir telefon ile İzmir'in işgal edildiğini öğrenir. Haberi duyan Halide Edib olayın şokuyla daha fazla konuşmadan telefonu kapatır. Olayın detaylarını, İzmir'de Türk halkının başına gelenleri, Vali İzzet Bey'de dahil memurların kordonboyu'nda 'Zito Venizelos' diye bağırma zorlanmalarını, bir hayli kanlı olayların cereyan ettiğini ve bütün bunların itilaf donanmasının gözü önünde yapıldığını yine telefonla dostlarından öğrenir. “İşte Mister Lloyd George'un Türkleri medenileştireceğiz diye gönderdiği ordu, ne yazıkki, medenileştirmek hareketine böyle başlamıştır.” (Adıvar,1987:27).

Türk kamuoyunu bütünüyle çığırından çıkararak şeyin işte bu ilk İzmir olayı olduğu görüşünde olan Halide Edib, kendisi için bu andan itibaren hiçbir şeyin önemli olmadığını söyler ve ekler: “... İstiklâl Mücadelesi hissi bende bir çeşit mukaddes bir cinnet halini almıştı. Artık fert olmaktan çıkmıştım. 1922'de İzmir'i aldığımız güne kadar hiçbir şeyin önemi yoktu. O tarihe kadar muhteşem milli cinnetin bir parçası olarak çalıştım, yazdım ve yaşadım.” (Adıvar,1987:27).

Halide Edib, İzmir'in işgalinden iki ün sonra -daha önceden planlanmış olan ve eğitimle ilgili- Üsküdar Kız Koleji'nde bir konuşma yapacaktı. Konferans günü

dinleyicileri ve kendi durumunu Halide Edib şöyle anlatmaktadır; “salon hınca hınç doluydu. Her milletin temsilcisi vardı. Bütün temsilciler büyük gösteriler arasında konuştular. Fransız ve İngiliz subaylarının yüzlerinde ve üniformalarında galibiyetin parıltısı vardı. Hıristiyan azınlık öğrencileri tabii çok memnundu. Nihayet, karalar giyinmiş olarak ben sahanlığa çıktım. Çıkar çıkmaz orada azınlıkta olan Türk öğrencilerinin endişeli gözlerini gördüm. Bu gözlerin her biri bana bir mesaj yolluyordu. Adeta o anda beni memleketle bir görüyordu. Evet karalara bürünmüş Türkiye! O gün o Halide o merdivenleri çıkarken, sonunun bir sahanlık değil, bir idam sehпасı olmasını ve böylece inandığını kutsal gaye uğrunda ölmeyi istiyordu. İzmir'den hiç söz etmedim. Konuşurken kafamın içinde İzmir'in işgali ve eski Romalıların insanları parçalatan eğlenceleri geliyordu. Tahsilin, insanları benzerlerine karşı insanca bir duygu ve davranışa göre yoğurmazsa nafi olduğunu söyledim.” (Adıvar, 1987:27-28).

Konuşması esnasında çok dalgın olan Halide Edib, alkışları dahi duymaz. Yalnız bir İngiliz Generali'nin yanına gelerek “We have bitten of more than we can chew already.” (Çiğneyebileceğimizden fazla bir lokma attık ağzımıza) demesi karşısında içinden şu sözleri geçirir; “Türkiye gerçekten çiğnenemeyecek kadar büyük lokmadır. İngiltere, lokmanın kenarlarını Yunanistan'a çiğnetmek istiyor.” (Adıvar, 1987:28).

18 Mayıs'tan itibaren Türk Ocağı İzmir'in işgalini protesto eden mitingler düzenlemeye karar vermiş, bu maksatla ocak başkanı Ferit Bey, Halide Edib'i arayarak bütün öğrenci birliklerinin kendilerini desteklediklerini, Halide Edib'in de hemen gelmesini söyler.

“Ocak'ta bütün gençler heyecan içindeydiler. Bir tanesi cebinde otuz lirası olsa dağlara çıkacağını söylüyordu. O günlerde dağlara çıkmak hepimizin içinde vardı. Daha sonraki dönemde ne padişahın zavallı siyaseti, ne de itilâf orduları bir sürü genci İzmir'e gitmekten alıkoyabildi.” (Adıvar, 1987:28-29).

İlk etapta plan sadece protestodan ibaret iken, Ferit Bey, Zat-ı şahaneye bir heyet gönderilerek, 'milli unsurlardan müteşekkil bir kabinenin kurulmasını istemelerini' teklif etmişti. Mitingle ilgili toplantının olduğu gün, Dahiliye Naziri Ali Kemal'in Ferit Bey'i çağırması üzerine Ferit Bey erkenden oraya gitmiş, mitingde konuşmayı kimin yapacağı tespit edilememişti. Herkeste bir duraksama ve tedirginlik hakimdi. Halide Edib, 'ben konuşurum' dediği zaman ortalığa bir sevinç ve rahatlama havası yayılmıştı. Bundan sonra ilk miting yerinin Fatih olmasına karar verildi. Adıvar (1987).

19 Mayıs 1919 Pazartesi günü Fatih Belediyesi'nin önünü elli bine yakın halk hınca hınç doldurmuştu. (Arıburnu, 1951). Konuşma balkondan yapılacaktı. Binanın üzerinde Ay-Yıldızlı kırmızı bayraklar, onun altında da siyah bir örtü aşıya doğru sarkıtılmıştı.

Halide Edib, bir iman denizi ile karşı karşıya idi. Kalabalığın içerisinde askerler, subaylar, çoğu genç, siyah çarşafli kadınlar, beyaz sarıklılar, kırmızı fesliler, birkaç tane de şapkalı vardı. Hepsi konuşmayı bekliyordu. (Aydemir, 1964; Adıvar, 1987; Güntürkün, 1974).

O andaki düşüncelerini Halide Edib şöyle anlatmaktadır; "... fakat insan kalabalığın karşısında, ne olduğunun farkına bile varmıyor. Çünkü parlayan gözler, söyleyeceğini insana ilham ediyordu. Hepimizin içinde haklarımıza ve kudretimize iman etmek amacı vardı. Ben ne söyledimse hepsini bu gözlerden ilham alarak söyledim... Konuşurken sesim ta karşımdaki Uçak Şehitleri Anıtına çarpıp geri geliyordu. Tuhaf bir raslantı olarak, işte bu şehitler anıtı sesimi bu kalabalığa duyuruyordu..." (Adıvar, 1987:29)

"Halide Edib'in ilk cümlesi, *Gece en karanlık ve ebedi görüldüğü zaman gün ışığı en yakındır*. oldu". (Arıburnu, 1951:12-13).

Daha sonra ise sözlerine şöyle devam etti:

"Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece... Fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp muşâşâ bir sabah yaratacağız. Yalnız ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe karanlığı gören baykuşlar gibi açmayalım. Işık geldiği vakit hayatı karşılayacak, karşılayabilecek insanlar halinde bulunalım. Millet iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, bugün ufak günahlarımızın üzerine öyle ateşin bir kan akmıştır ki bu kan bütün dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve mebzuldü. O kan bizim vazifemizi tâyin etti, bize bir vazife bıraktı.

Hanımlar, bugün elimizde top, tüfenk denilen alet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var: Hak ve Allah var (Alkışlar). Tüfek ve top düşer, hak ve Allah bakidir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlatlar, analar, kalbimizde aşk ve iman, milliyet duygusu var. Biz dünyada millet sınıfına layık bir millet olduğumuzu, erkek., kadın ve çocuklarımıza kadar ispat ettik.

Bugün memleketimiz taksim tehlikesi karşısında adım, adım, adeden kendi durumumuzdaki milletleri başımıza efendi yapmak istiyorlar. Bugün İzmir, yarın Konya, öbür gün İstanbul, sonra Müslüman dünyasının başı olan Türk susturulmuş olacaktır. Buna karşı ne silahımız var? Kurşun, top, bomba... Bir top bebeklerimizi öldürebilir. Bizim bundan da kavi silahlarımız var. Sesimizi mutlak dünya işitecektir. İşitmek ve işittirmek için bugün kuvvetli ve metin bir millet halinde bulunmalıyız. Bugün Türkler arasında milli davalarını halledinceye kadar nasıl kurunu vustada haftada üç gün Allah mütarekesi yapılırsa öyle Allah mütarekesi akdedilmektedir.

Arkadaşlar, Müslümanlar, Türkler, bugün buraya toplanan şu halk kütesinin bir tek isteği var. O da en tabii haklarının kendisinden alınmamasıdır. İsteyeceğimiz basit, yüksek ve ulvi bir haktır. Bizim sözümüzü onlar dinlemeyebilirler, fakat biz padişahımızdan bize babalık etmesini rica ederiz. Biz erkeklerimizle beraber milletin kalbinden gelen en kuvvetli, en akıllı, en cesur, milleti en çok temsil edecek bir kabine isteriz. Padişahımıza halkan hissiyatını tebliğ eder ve deriz ki: İşte kara bir gün

yaşıyoruz, bugün herkes susmuştur. Bugün Türk ve Müslüman, padişahın etrafında toplanmıştır.

Hanımlar, efendiler, bugün bunun beş bini kadar bir miting de yapmış olsak bir semeresini göremeyiz. Fakat yarın var, çocuklarımız var. Buradaki Müslüman aleminin kalbidir. Siz düşüğünüz zaman birçok şeyler düşecektir. Kadınlar silahsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün aleml İslam hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değıldir. Yaşasın milletimiz". (Yücebaş, 1964:42)

Konuşma esnasında Halide Edib ile dinleyiciler o kadar kendilerinden geçmişler ki, üzerlerinde uçan iki İngiliz uçağının farkına bile varmamışlar. Uçaklardan bir tanesi kalabalığın sağ tarafına dokunacak kadar iner. Kalabalık sağa sola dağılmaya başlamışken Halide Edib konuşmasına devam eder. "Adeta, korkmuş bir çocuğun elini tutarak ona tehlikeyi unutturmak için konuşan bir insan gibiydim. Biraz sonra dağılmış olan kalabalık yerlerine döndü". (Adıvar, 1987 :30).

Halide Edib'in konuşmasının ardından Darülfünun hukuk profesörü Selahattin Bey, halkın padişaha giderek milletin isteklerini bildirmesini teklif eder. Mitingi hazırlayanlar padişaha gitmek üzere, iki öğrenciyle birlikte Halide Edib'i görevlendirirler. Adıvar (1987).

"Sarayda, siyahlar giyinmiş bir katip bizi karşıladı... Birisi bahriyeli iki tane yaver bizi büyük bir içtenlikle kabul ettiler. Galiba onların kalbi bizden yanaydı. Padişahın birinci mabeyni Yaver Paşa, sanki özür diler gibi ellerini ovuşturarak yanımıza geldi. Özellikle genç öğrencilerden çekinir görünüyordu. Yaver Paşa huzur-u şahaneye bir kaç kere girip çıktı. Nihayet büyük bir esfle padişahın hasta olduğunu, bundan dolayı bizi kabul edemeyeceğini, fakat evlatlarının isteklerini dikkate alacağını söyledi... Ben sadece, halkın arzusunu söyledikten sonra, hep birlikte saraydan ayrıldık." (Adıvar,1987: 30). Böylece heyet padişahla görüşmeden tekrar geri döndü. "Fakat netice şu oldu ki, ikinci mitingde zat-ı şahaneye bir heyet göndermek ve milletin hissiyatını ona ulaştırmak, kimsenin aklına bile gelmedi." (Aydemir, 1964:83)

22 Mayıs 1919 Cuma günü Haydarpaşa Tıp Fakültesi öğrencileri ve bir grup Kadıköylü Halide Edib'ten Kadıköy'de de bir konuşma yapmasını isterler. Fırtınalı ve yağmurlu bir günde Kadıköy Belediye binası önünde yapılan mitingde yirmi bin kişi katılmıştı. Halide Edib yine belediye binasının balkonundan konuşur. Fatih mitinginin hemen hemen tekrarından ibaret olan bu miting üç saat sürer ve yağmur sürekli devam eder. buna rağmen halk oradan ayrılmaz. Fatih mitinginde görülen heyecan burada da aynen mevcut idi. (Arıburnu, 1951).

Halide Edib konuşması esnasında özellikle yabancı güçlerin Türkiye üzerine tezgahladığı oyunlardan, o gün mevcut olan uluslararası siyaset planlarından bahsederek, şunları söyler:

“Müslümanlar, Türkler: Müslüman ve Türk dünyası en siyah bir matemle dalgalanıyor. Bu günkü heyecan emin olunuz ki Müslüman alemi bir dalga gibi sarıyor.. Biliniz ki küçük görünen Türkiye ve Türkler Müslüman dünyasının başıdır, kalbidir. Türklere indirilmek istenen darbe bütün Müslüman dünyasının kafasını koparmak içindir. Emin olunuz ki Harbi Umumide bir çok Müslüman düşmanlarımızla beraber kan döktük. Galiçya'da, Çanakkale'de, Irak'ta makam-ı hilafete karşı harb ederken onlar adalet için, beşeriyet için harp ettiler, öldüler. Emin olunuz, aldandılar....

Bugün aldanmayalım. hissedilen bir heyecan var. Bunun sürdürmek için icad edilen yabancı haberlere inanmayalım. (İnanmıyoruz sedaları). Daha dün alemleri titreten Almanya, bugün başı önünde geziyor. Kendilerinin olmayan toprakları alemleri tevzi etmek isteyenler, hakkın sadası önünde eğilecekler ve hakkı teslim edeceklerdir. Dostu Venizelos'a bir hediye veren Mösyö Klemanso'nun arkasında milletlerin hak ve adalet için harp etmiş bir Fransız milleti vardır. Yunan parasıyla çıkan Fransız gazetelerinden bir kaçından maadası bütün bu hareketleri şayanı takbih buluyorlar. Türk milletini ve Türkiye'yi parçalamak isteyen Loyt Corc'un arkasındaki bir İngiliz milleti vardır. Klemanso, Loyt Corc'un ve bunlardan mürekkep olan dörtler meclisinin arkasından uyanacak, emin olunuz, büyük harpler vardır.

Dün İstanbul'a gelmek isteyen bir çarlık vardı. O çarlığın yerlerinde bugün yeller esiyor. Niçin? Biz o çarlığın nefesini Çanakkale'de boğduk. Burada devrilen yalnız Çarlık değildir. Adaletsizliktir.

Bu adaletsizlik muvakkattir. Belki de bir adaletin geldiğini görmeyeceğiz. Fakat o gecikmeyecektir. Bütün adaletlerin üstünde bir adaleti ilahi vardır ki o gelecek ve bütün milletleri sarsarak üzerinden geçecektir.

Zinhar heyecanlarınızı unutmayınız. Yarın dünyanın son tarihi perdeleri oynandıktan sonra Türkler ne yaptı diye bize bakacaklardır. Milletlerin üzerinde hakim olan adalet, Türk milleti, nihayet senin de hakkını verecektir.” (Arıburnu, 1951: 35-36)

Fatih ve Kadıköy mitinglerini takip eden günlerde Üsküdar, Haydarpaşa ve Sultanahmet'te de mitingler tertiplenmiş, Halide Edib bu mitinglere de konuşmacı olarak katılmıştır (Enginün, 1981).

Bu mitinglerin içerisinde Milli Mücadele tarihi ve Halide Edib açısından en önemli olanı Sultanahmet Mitingidir. Hemen hemen bütün İstanbul halkının katıldığı bu mitingdeki konuşmasıyla Halide Edib, adeta efsaneleşir. Bu durum, günümüz, edebiyat ve tarih literatürüne de, Halide Edib'in “Sultanahmet mitinginin ateşli hatibi” olarak geçmesine sebep olmuştur.

Miting günü yaklaşık iki yüz bin kişi Sultanahmet Meydanına toplanmıştı. Halk sıkışıklıktan hareket edemeyecek bir haldeydi.

Milli Mücadeleyi diğer yazılarının yanı sıra romanlarında da oldukça tesirli ve realist olarak anlatan Halide Edib'in Ateşten Gömlek adlı romanında mitingler oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

“...sokaklarda manalı bir sessizlik vardı. Hıristiyanların hepsi kaygılı, saldırgan olup olmamakta, Müslümanların bu haliyle olay Edib etmemekte tereddütlü

görünüyordu. Bütün deşilen çıbanların arasında en koyu cerahat, yerli Hıristiyanların gürültülü zaferlerinden, arkalarını İngiltere ve Fransa'ya vererek, Türkçe yağdırdıkları öfkeden akıyordu.” (Adıvar, 1981:30).

O günkü mitingin heyecanını bizzat yaşayanlardan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu ise şunları söylemektedir: “...Bizim bütün gayretimiz Sultanahmet Meydanını boş bırakmamaktı. Bir onbin kişi toplamaya çalışıyorduk... Hiçbir devirde, dünyanın hiç bir yerinde toprağın metrekaresine bir bu kadar insan isabet ettiği görülmemiştir...” (Tepedelenlioğlu, 1959)

Halide Edib, son derece heyecanlı geldiği miting alanında kalabalığı görünce biraz sakinleşir. Minarelerin şerefelerinden sarkan siyah bayraklar, ön tarafında Osmanlı Devleti içerisinde Türk unsurunun bağımsızlığının sağlanmasını konu alan Wilson'un on ikinci prensibinin yazılı olduğu kürsü, cami kubbelerine kadar taşan insanlar Halide Edib'in dikkatini çeken noktalardır . Adıvar (1987).

Halide Edib'in ilk cümlesi şu oldu: “Gecenin en karanlık ve ebedi göründüğu zaman gün ışığının en yakın olduğu andır”. (Güntürkün, 1974:6). Daha sonra şunları söyler:

“Kardeşlerim, evlatlarım!

Ruhu göklerde olan ecdadımız minarelerimizden yedi yüz yılın şanlı Osmanlı tarihinin bugünkü faciasını seyrediyor. Bu tarihi, bu muazzam meydanda zafer alayları yapan kahraman ecdadımızın ruhları karşısında, dünyanın bir başından bir başına at süren o na mağlup erlerin gazapları karşısında başımı kaldırıyor ve diyorum ki: “Ben Türk ve Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Eskileri kadar kahraman fakat bedbaht yeni milletin de bedbaht bir anasıyım. Bu yeni millet namına, ulu ecdadımızın ruhları önünde başımı eğip yemin ediyorum. Bugün kolları kesilmiş Türk milletinin geçmiş günlerdeki kadar cesur bir ruhu var.

Yemin ediyorum ki, göğsünü adalet ve insaniyetten alan ecdadımın ilahi namusuna hıyanet etmeyeceğiz. Allahıma ve hakka dayanarak Türk milletinin son yolunu size ve dünyaya ilan ediyorum.

Beni dinleyiniz: Kardeşlerim, evlatlarım;

Asırlardan beri sinsininsin devam eden Avrupa'nın istila siyaseti her vakit Türk toprakları üzerinde en vicdansız bir şekilde tecelli etmiştir. Ayda ve yıldızlarda zapt edilecek Müslüman ve Türk toprakları ve milletleri olduğunu haber alsaydı istila ordusu göndermek için mutlak yol bulacak olan Avrupa'nın eline nihayet bir fırsat geçmiştir. Türk'e zalim ve günahkar diyen, milletlerin günahı için mahkeme kuranların bu günahı o kadar çirkin ve sefil bir günah ki, lekesini engin denizlerin nihaysiz suları yıkayamayacaktır. Avrupa'nın bu günahı karşısında sizin için bugün yegane yükselen ses Müslüman dünyanın sesi!

Esaret boyunduruğunun zincirleri ta canına geçmiş olan Müslüman kardeşlerimiz sizin için bugün gür sesleri ile haykırıyor. Ben kardeş Müslüman dünyalarına da sizin namınıza yemin ediyorum. Davamız şudur:

Türkiye'nin mevcut olan hak ve istiklalinin elinden alınmaması. Türkler ve Türkiye ecdadlarına ve bayraklarına ve milletimizin ebedi ve ilahi hakkına hıyanet etmeyeceklerdir.

Ya Rabbi, hakkın ve milletlerin bir mahşeri, bir mahkeme-i kübrası hazırlanıyor. Bu mahkemeye millet ve hakkı çiğneyen zalimler gelecektir. Ve bu zalimleri en evvel kendi milletleri mahkum edecektir. Milletlerin ruhunda her vakit ilahi bir hak ve büyüklük vardır.

Dinleyiniz! sizin iki dostunuz var:

Bugünkü Müslüman alemi, öteki millet hakkı için bağırarak milletler; Birini kazandınız, ötekini bugünkü açtığımız davanın hak ve ulviyeti kazanacaktır.

Hükümetler düşmanınız, milletler dostunuz, kalbinizde isyan kuvvetinizdir.

Böyle muazzam bir günü Osmanlı tarihi, Osmanlı toprağında bir defa daha idrak edemeyecektir. Bugün size haber verdiğim milletlerin hak günü uzak değildir. O gün gelirse içimizden bugün burada bulunanlardan bazıları bu dava yolunda ölmüş olursa, onun mezarı üstüne istiklal bayrağınızla geliniz ve o günü müjdeleyin. şimdi yemin ediniz ve benimle tekrar ediniz:

Milletlerin ilahi hakkı ilan olunacağı güne kadar kalbimizde heyecanımız kalacak, eksilmeyecektir.

Yedi yüz senenin en asil ve büyük mirası olan vakarımızı, adalet ve terbiyemizi unutmuyacağız.

Yemin ediniz!

Yedi yüz senenin tarihini ağlayan minareler altında yemin ediniz:

Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz.”

Binlerce kişinin gökgürlemesini andıran bir uğultu şeklinde “Vallahi!” sesleri Halide Edib'in ayaklarının altındaki kürsüyü sarsıyordu.” (Kaplan ve diğerleri, 1992 95-96; Adıvar, 1987: 34-35; Arıburnu 1951: 43-44.)

Mitingin sona ermesi üzerine Halide Edib, evine gider. O akşam saat yirmi bir civarında bir üniversite öğrencisi eve gelir halk arasında Halide Edib'in tutuklandığı söylentisinin dolaştığını ve halkın büyük heyecana kapıldığını söyler. Aynı gece Halide Edib, sürekli olarak bu olayın doğru olup olmadığını öğrenmek için telefonla aranmıştır. Adıvar (1987). Bu konuda, Halide Edib bu hadiseden bir kaç gün sonra, Kolonel Heathcote Symythe'in kendisini ziyarete geldiğini, aralarında bir takım konuşmalar cereyan ettiğini ve “biz sizi tutuklama fikrinden vazgeçtik” diye İngilizce bir cümle sarf ettiğini belirtmektedir. Adıvar (1987).

İşgal kuvvetleri bu mitingleri halkın toplanıp, konuşup, bağırıp çağırdıktan sonra dağılacağı şeklinde düşünmüştü. (Adıvar 1955). Fakat netice böyle olmayacak, İzmir'de bir cephe kendiliğinden doğacaktı. Kadınlar, köylüler, şehirli vs.den oluşan milli hareketten Kuva-yi Milliye doğacaktı. (Türk geldi,

1987; Adıvar, 1955).

Yunanlıların İzmir'i işgal ve Anadolu içlerine tecavüze başlamaları gibi Osmanlı Devleti aleyhine hızla gelişen olaylar karşısında Padişah, meselenin konuşulması ve fikir alışverişinde bulunulması maksadıyla, 26 Mayıs 1919 tarihinde bir Şura-yı Saltanat toplanmasına karar verdi. Bakanlar Kurulu, eski bakanlar, çeşitli kuruluş temsilcileri, din adamlarını, üniversite mensuplarını, komutanları vs. gibi kişilerin katılacağı toplantıya Halide Edib Hanım'ın da çağrılıp, çağrılmaması söz konusu edilmiştir. Yıldız Sarayı'ndaki toplantının başlamasından önce kendi aralarında toplanan Bakanlar Kurulu, kadınların bu toplantıya iştirak Edib etmemesi konusunda tartışmışlar, sonunda Halide Edib bu toplantıya katılamamıştır. (Türkgeldi, 1987; Tansel1991).

Amerikan Mandacılığı Fikrinin Ortaya Çıkışı, Kongrelerde Tartışılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tutumu

Mondros Mütarekesi'nden sonra meydana gelen kargaşa ortamından bir çok dernek, fırka vs. gibi teşekküller oluşturulmuştur. Bu cemiyetlerden biri de kısa ömürlü fakat etkisi fazla olan Wilson Prensipleri Cemiyeti'dir. Cemiyetin kuruluş tarihi hakkında farklı görüşler ileri sürülmekte³ ise de, 6 Aralık 1918 tarihli Vakıf Gazetesinde, cemiyetin 4 Aralık 1918 Çarşamba günü, İstanbul'da Vakıf Gazetesi idarehanesinin üst katındaki Matbuat Cemiyeti'nde kurulup, faaliyetine başladığını bildirmektedir. (Tevetoğlu, 1988).

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kuruluşu fikri Halide Edib'den çıkmış, Cemiyetin liderliğini de Halide Edib ile, yazıları ile bu cemiyetin kuruluşu ve amacını savunan A. Emin (Yalman) Bey yapmışlardır. Cemiyetin kurucu ve idare heyeti üyeleri hakkında Halide Edib isim vermemekte "bir grup aydın tarafından kuruldu"(Adıvar, 1987: 22). Demekte ise de kurucu ve idare heyeti üyeleri arasında; Halide Edib Hanım, Celalettin Muhtar, Ali Kemal, Hüseyin Hulusi, Refik Halid, Ragıp Nurettin, Celal Nuri, Necmettin Sadık, Cevat, Mahmut Sadık, Ahmet Emin, Yunus Nadi Bey'ler bulunmaktadır. (Kasalak, 1993; Tevetoğlu, 1988; Erol, 1972).

Üyelerinin büyük bir kısmı gazeteci olan bu cemiyet, 5 Aralık 1918'de Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a bir muhtıra göndererek, yardım istemişlerdir. Bu muhtıradaki özetle şu fikirlere yer verilmiştir. (Erol, 1966)

"Türk aydın ve basın mensupları memleketlerinde en iyi şekilde bir reform yapabilmek maksadıyla bir cemiyet kurdular. Gayesi; dini müsamaha ve siyasi müsavat üzerine kurulmuş gayri-i mütecanis halkı başarılı bir şekilde ahenkli bir hayata kavuşturan Amerika Cumhuriyetinden yardım ve tecrübelerini

³ Wilson prensipleri Cemiyeti ile ilgili bkz. Adıvar, **Türkün Ateşle İtihanı**, s.22; Kadir Kasalak, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Ankara, 1993, s. 54; Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun, 1972, s. 35; Tevetoğlu, **a.g.e.**, s. 134.

Türkiye'de gayri mütecanis dinler ve ırklar meselesinin halli için kullanılmasını” istemektedirler. Bunu müteakip muhtırada şu satılara yer verilmektedir. “Bizim arzumuz nihai istiklalimizi tehdit edecek bir vasilik olmayıp geri kalmış insanları bir müddet eğitimden sonra şerefli bir mevkie yükseltmek, onlara milletler camiasında bir yer verilmesidir”. (Erol, 1966:237-238). Bununla bir vasilik arzu edilmediği belirtiliyor. Ancak bu rehberlik sözünün başka bir mana taşımadığı muhtıranın muhtevasından anlaşılmaktadır. (Erol,1972).

Muhtıranın geri kalan bölümünde Amerika'dan yardım olarak istenen konular yer almaktadır. Bu yardımlar dokuz maddeden oluşmaktadır. Bu dokuz madde incelendiğinde görülecektir ki, Türk Hükümeti şeklen mevcut olup hiç bir kanun yapma yetkisi yoktur. Türk Ordusu olmayıp, başında Amerikalıların bulunduğu polis ve jandarma kuvvetleri vazife görecektir. Amerika'nın yapacağı “terbiye ve irşad sistemi” ile en az 15, en çok 25 yıl rehberlik ve eğitim çağı sürecektir. Bu zamanın bitiminden sonra Amerikalılar geride müreffeh bir ülke, “bir küçük Amerika” bırakarak çekip gideceklerdir. Tevetoğlu, (1988).

Halide Edib Adivar, bu konuda hiç açıklayıcı bir bilgi vermemekte, sadece maksadını “Amerika'nın Türkiye'ye önce belirli bir zaman için barış sağlaması, aynı zamanda iktisadi yardımda bulunması, Türkiye'ye uzmanlar göndererek yeni bir rejim kurması” (Adivar, 1987:21) olarak göstermektedir.

“Amerikan Mandasını isteyenlerin düşüncelerinin başında, Osmanlı Devleti'nin Türk kısmının da bağımsız kalamayacağı, bölüşüleceği yahut da en büyük kısmının şu veya bu biçimde İngiltere gibi sömürgeci bir devletin eline düşeceği kaygısı vardı. Bu yüzden bu enkazın altında ancak Amerika gibi sömürgeci olmayan ve Filipin adalarını kalkındırdıktan sonra bağımsızlığa doğru götüren bir devletin mandası ile çıkabileceği inancı hakimdi.” (Bayur, 1990: 194)

O dönem Türk basınında çeşitli menfi yada müspet eleştiriler alan bu cemiyet, çok uzun ömürlü olamamıştır. (Adivar, 1987; Kasalak, 1993; Bayur, 1990). Fakat Amerikan Mandası meselesi 1918'lerden sonra da gelişerek devam etmiştir. Halide Edib Adivar'ın, Amerika yanlısı bir tutum izlemesinde Birleşik Amerika Devleti hakkında oldukça iyi niyetli düşünceler taşımasının payı çok büyüktür. Bu yönde bir fikrin Halide Edib'te oluşmasında ise, şüphesiz ki geçmişinde yaşadığı dostlukların, almış olduğu eğitimin önemli bir payı vardır. O dönemde Robert Kolej'in müdürü olan Dr. Frank Gates⁴ ile Halide Edib'in çok yakın dost olmaları ve Halide Edib'in Dr. Gates'in fikirlerinden etkilenmiş olması, ayrıca Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kuruluşunda Dr. Gates'in yardımlarının olması gibi hususlar, bu dönemde Halide Edib'te Amerika

⁴ Dr. Frank Caleb Gates (1857-1946), 1881-1884 yılları arasında Papaz olarak Türkiye'de misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. 1894'te Harput'taki Amerikan Fırat Koleji Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 1903-1932 yılları arasında İstanbul'da Robert Kolej Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. (Tevetoğlu,1988:182-183).

Heyetlerine karşı aşırı iyimser bir hava sergilemesinde etkili olmuştur. Tevetoğlu, (1988).

Aynı dönemde Manda fikrinin en hararetli savunucularından olan Kara Vasıf Bey'in fikirlerinin oluşmasında da Halide Edib'in kuvvetli tesirinin olduğu, Dr. Fethi Tevetoğlu tarafından iddia edilmektedir. Şöyle ki; "...Amerikan Mandası konusunu Erzurum ve Sivas Kongrelerine ve Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştıran Halide Edib Hanım'ın yakın dostu Kara Vasıf Bey'dir. Kara Vasıf Bey'in kulağı sağır olduğuna, hiç İngilizce bilmediğine göre de, onun Charles R. Crane veya Amerikalı gazeteci Edgar Louis Browne gibilerle bizzat temas ettiği düşünülemezdi. Kara Vasıf Bey'in Amerikan Mandacılığı çabaları, Halide Edib Hanım'dan kaynaklanıyordu. Nitekim A. Fuad Paşa'nın Kara Vasıf Bey'den aldığı mektuplar hakkında M. Kemal Paşa'ya verdiği raporlarda "Kara Vasıf, yani takma adıyla Cengiz'den Halide Edib Hanım'ın görüşlerinin yer aldığı uzun mektuplar!" diye bahseddiği de bu durumu ispatlamakta, doğrulamaktadır." (Tevetoğlu, 1988: 184-185) demektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadelenin başlangıç safhasında gittiği Amasya'dan, İstanbul'daki çeşitli kimselere mektup göndermiş olup, kendilerine mektup yazdığı kimseler arasında Halide Edib Hanım da bulunmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, Halide Edib Hanım'a gönderdiği bu mektubunda ülkenin içinde bulunduğu vaziyet ve hal çareleri ile ilgili çeşitli konulara temas etmektedir. Bahsettiği noktalardan biri de mitinglerle ilgilidir. Mustafa Kemal Paşa "Yalnız mitingler ve tezahürat büyük gayeleri hiç bir zaman kurtaramaz". (Atatürk, 1986:48). Diyerek bu konudaki fikrini belirtmektedir.

Halide Edib de, Atatürk'ten aldığı bu mektuba karşılık memleketin kurtuluşu için düşündüklerini Atatürk'e bildiren başka bir mektup yazar. 10 Ağustos 1919 tarihli bu mektup, şöyledir:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Saygıdeğer Efendim.

Ülkenin siyasal durumu en sıkışık bir evreye geldi. Kendimize bir yön çizmek için Türk Ulusu'nun zararını atıp olumlu bir duruma girmek zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbul'da şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere Türkiye'nin güdümü işini Amerika Senatosu'na resmi olarak önermekle birlikte, bütün güçlerini senatonun bunun kabul etmemesi için harcıyorlar. Bölüşmeden pay kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

Suriye'de umduğunu elde edemeyen Fransa, zararını Türkiye'den çıkarmak istiyor. İtalya, namuslu bir emperyalist olduğundan, savaşa ancak Anadolu'nun bölüşülmesinde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını, gelecek için bile olsa, istemiyor. Yeni araçlar ve görüşlerle tümüyle çağdaş ve güçlü bir Müslüman Türk hükümeti, başında halife de olursa, İngiltere'nin Müslüman esirleri için bir kötü örnek olur. Türkiye'yi bütün olarak İngiltere alabilse kafasını, kolunu koparır, birkaç yılda kendisine gönülden bağlı bir sömürge durumuna getirir. Buna, en başta, özellikle ülkemizdeki din adamları çoktan isteklidir. Ama bunu Fransa ile dövüşmeden yapamayacağı için istemez. Fakat Türkiye'yi bütün olarak bırakmak zorunluluğu belirirse, yani bölüşmenin ancak askerlik yönünden büyük özverileri göze alarak elde edebileceğini anlarsa, Latinleri sokmamak için Amerika'nın güdümcülük görüşünü tutar ve destekler. Nitekim, İngiliz siyasa adamları arasında aslında bu düşünceye eğilimli olanlar vardır. Morison gibi tanınmış kişiler Amerika'nın Türkiye'de genel güdüm almasını istiyorlar.

Bir başka çözüm yolu da Türkiye'yi, Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan, belki de Trabzon'dan ve kesin olarak İstanbul'dan yoksun bıraktıktan sonra, eskiden yabancılara tanınan kapitülasyonları ve bir gün, nasıl olsa çökecek iç sınırları içinde bağımsız bırakmak. Biz, İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsamak üzere geçici bir Amerikan güdümünü katlanılabilir kötü durum olarak görüyoruz. Nedenlerimiz şunlardır:

1-Aramızda nasıl olsa Hıristiyan azınlıkları kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı uyruğu haklarından yararlanacaklar; hem de dışarıdaki bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar; boyuna işlerimize karışılmasına yol açacaklar; aslında göstermelik bağımsızlığımızı azınlıklar adına her yıl parça parça yitireceğiz.

Düzenli bir hükümet ve çağdaş bir yönetim kurulması için patrikhanenin siyasal ayrıcalıkları ve azınlıkların güçlü devletler aracılığıyla, boyuna gözdağı verdirmeleri ortadan kalkmalıdır. Küçük ve güçsüz bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2-Birbirini yok eden; çıkar, hırsızlık ya da serüven ve ün için yaşayanların tutkusunu yerine getiren hükümet anlayışı yerine, ulusun rahatlığını ve gelişimini sağlayacak ve halkı; köyleri, sağlığı ve düşünüşü ile çağdaş bir halk haline koyabilecek bir hükümet anlayışı ve uygulaması bize gereklidir. Bu işin istediği para, uzmanlık ve güç bizde yok. Yabancı devletlerden ödünç para almak, siyasal tutsaklığı artırıyor. Kayırma, bilgisizlik ve çok konuşmaktan başka, olumlu bir sonuç veren yeni bir yaşayış düzeni yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarına değer vermese bile, halkı ve halk hükümeti kurmayı ayrı sayan Filipin gibi vahşi bir ülkeyi bugün kendi kendini yönetebilen çağdaş bir makine haline koyan Amerika, bu konuda çok işimize geliyor. 15-20 yıl sıkıntı çektikten sonra yeni bir Türkiye'yi; her kişisi öğrenimi ve anlayışı ile gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak Yeni Dünya'nın yeteneği yaratabilir.

3-Dış çekimleri ve kuvvetleri uzaklaştırabilecek bir yardımcı bize gerek. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupa'dan güçlü bir elde bulabiliriz.

4-Bugünkü olup bittelerin kalkması ve süratle davamızı dünyaya karşı savunabilmemiz için yeterince güçlü bir devletin yardımını istemek gerekir. Başka ülkeleri ele geçirmeye alışkın olan Avrupa'nın bin bir dalaveresine ve alçakça siyasasına karşı, böylece bir vekil adı altında, Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek doğu sorununu da, Türk sorununu da gelecek için kendimiz çözmüş olacağız.

Bu nedenlerden ötürü süratle istememiz gereken Amerika da, elbette sakıncasız değildir. Onurumuzdan epeyce vazgeçmek zorunda bulunuyoruz. Yalnız, kimilerinin düşündüğü gibi Amerika'nın resmi kimliğinde dinsel eğilim ve dinden yana olmak yoktur. Hıristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerika'sı, Amerika'nın yönetim makinesinde yer tutmaz. Amerika'nın yönetim makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O, çok düzenli, çeşitli soy ve mezhepte adamları çok bağdaşık olarak bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika, Doğu'da güdümcülük ve Avrupa'da başına dert almak istemiyor. Ama onların onur işi saydıkları şey, yöntemleri ve ülkeleriyle Avrupa'dan üstün bir ulus olmak isteğidir. Bir ulus, içtenlikle Amerikan ulusuna başvurursa, girdikleri ülkenin ve ulusun yararına nasıl bir yönetim kurabildiklerini Avrupa'ya göstermek isterler.

Resmi Amerika'nın önemli adamları arasında bizden yana epeyce bir eğilim belirdi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok önemli Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu akımı yansıtan resmi ve özel Amerikan düşüncesi, gizli olarak şudur: Türkiye'yi hiçbir parçaya ayırmamak, eski sınırları içinde bütün olarak bırakmak koşuluyla genel ve bir tek güdüm kurmak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu orada iken, genel bir kongre toplayarak Amerika'yu istemiştir. Amerika'da Suriye'nin bu isteği pek sıcak karşılanmıştır.

Resmi Amerika, bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan kurmaya eğilimli görünmüyor. Eğer güdüm alırlarsa bunu, bütün uluslara eşit koşullar altında bir yurt çocuğu sayarak alacaklarını en önemli çevrelerinden öğrendim.

Ancak, Avrupa kesin olarak bir Ermenistan sorunu ortaya çıkarmak, özellikle İngiltere Ermenilere ödünler vermek istiyor; Amerika kamuoyunda zulüm görmüş Ermeniler adına bir oyun oynamaya çalışıyor. Bizim düşünürleri Avrupa korkusu düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Cami Bey gibi, Ulusal bütünlüğümüzü bile oluşturan Siyasa adamlarımız, Ermeni sorunu için bir çözüm yolu salık veriyorlar. Resmi olarak size yazılıyor.

Çok tehlikeli günler geçiriyoruz. Anadolu'da olup bitenleri dikkat ve sevgi ile izleyen bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, Hıristiyanları öldürmek, İttihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu elbirliğiyle Amerika'ya aşlamaya çalışıyorlar. Her an bu ulusal eylemi durdurmak için kuvvet gönderilmesi düşünülüyor; bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Ulusal eylem süratle ve olumlu isteklerle hemen kendini gösterirse (ve Hıristiyan düşmanlığı gibi bir tutumu da olmazsa) Amerika'da hemen destek bulacağını yine çok önemli çevreler kesinlikle söylüyorlar.

Sivas Kongresi toplanıncaya kadar Amerika Komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Üstelik kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi bile belki başarabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, davamıza destek olabilmesi için, bu elverişli dakikaları yitirmeden, bölünme ve çökme korkusu karşısında Amerika'ya başvurmak zorunda olduğumuzu sanıyorum. Vasıf Bey kardeşimizle bu konuda ortak olduğumuz noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve iradesi olan geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Serüven ve savaş zamanı artık geçmiştir. Gelecek için gelişme ve birleşme savaşı açmak zorundayız. Sınırlarında bunca çocuğu ölen zavallı ülkemizin düşünce ve uygarlık savaşında kaç şehidi var? Biz, Türkiye'nin hayırlı çocuklarından yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle sizin temelleri bile çöken zavallı yurdumuz için uzakları görerek birlikte düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başarınıza dua ederim. Ulusal davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askeri tevazuu ile sizinle birlikte olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1919 Halide Edib” (Atatürk, 1986:128 ve devamı).

Görüldüğü gibi ağırlıklı olarak Manda konusundaki görüşlerini yansıtan bu mektupta Halide Edib Hanım, “muvakkat bir Amerika Mandasını ehven-i şer olarak” gördüklerini belirtmektedir. (Enginün, 1978).

Halide Edib, 1913 yılında İstanbul'u ziyaret eden Filipin Müslümanlarının temsilcisi ile görüşmüş olduğundan, bu kişiden Amerikan yardımı konusunda bilgi almış olması muhtemeldir. (Enginün, 1978:50).

İngilizlerin, Ermenilere türlü yardımlar yaptığı, bu amaçla Erzurum'da görevli olan Kolonel Rawlinson'un Doğu Anadolu'nun silahlarını elinden alıp, silah ve cephaneleri Kafkas Ermenilerine götürmeyi planladığını belirten Halide Edib, İngiliz ve Fransızların Sivas Kongresi'ni engellemek için ellerinden geleni yaptıklarını söylemektedir. Adivar, (1987). Buna karşılık Amerika'nın Ermenistan Devleti'ni kurmayacağını belirten Halide Edib'in mektubundaki ifadelerinden, bu konuyu Amerikalı yetkililer ile görüştüğü kanaati uyanmaktadır. Bu yetkililer de muhtemelen ABD tarafından Türkiye'ye çeşitli maksatlarla gönderilmiş olan heyetlerde bulunan kimselerdir.

Bu dönemde “Türkiye'deki genel durum ile ilgili, Milli Mücadele hareketinin gerçek gücü ve yönü hakkında inceleme yapıp rapor vermek; manda konusunda nabız yoklamak, fikir almak için İstanbul ve Anadolu'ya gelen veya gönderilen tek, çift, heyet halinde, sivil - asker, erkek veya kadın Amerikalılar olmuştur.

Bunların içerisinde “*Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerika Şubesi*” adını taşıyan ve C.R.Crane, H.C. King'den oluşan (King-Crane Komisyonu da denmektedir), müşavirliklerini ise, Dr. Lybyer, Dr. Montgomery ve Yzb. Yale'in yaptığı komisyon, önce 3 Haziran'da ardından da 21 Temmuz'da İstanbul'a gelmişti.

Heyetin geliş maksadını kendileri “bizim için en önemli mesele Ermenistan meselesidir. Doğu'da bir Ermenistan Kurulması Türkiye'nin menfaatleri içinde gereklidir,” (Erol, 1966: 62). Şeklinde açıklamışlardır. Daha sonrada fırka, cemiyet ve azınlıkların temsilcileriyle görüşmeye başlamışlardır.

Heyet üyeleri İstanbul'da kaldıkları süre içerisinde en fazla ilgiyi Halide Edib, Ahmet Emin ve Rauf Ahmet'ten görmüşler, Bu kişilerle sıkı temaslarda

bulunmuşlardır. Halide Edib, bazı görüşmelerde, bu heyete tercümanlık yapmıştır. Komisyon incelemelerini tamamladıktan sonra, Başkan Wilson'a verdiği Yakın Doğu Raporu'nda Türkiye ile ilgili şu hususları ileri sürmüştür:

- 1- Kilikya hariç bir Ermeni Devleti kurulması.
- 2- Bir manda yönetimi altında ve Türkiye'den ayrı bir İstanbul Devleti kurulması.
- 3- Ayrı bir Türk Devleti için bir mandacı bulunması.
- 4- Türkiye'ye uygulanacak manda rejimi altında İzmir'e özerklik verilmesi.
- 5- Bütün Anadolu'yu, Ermenistan, İstanbul ve Türk Devleti'ni kapsayacak tek bir genel manda kurularak bunun Amerika Birleşik Devleti'ne verilmesi. (Tevetoğlu 1988; Erol, 1966; Kinross,1990).

Bunların yanı sıra heyetin raporu içerisinde, özellikle Halide Edib, Rauf Ahmed gibi kişilerle görüşükten sonra, bu şahısların Türkiye'de kozmopolit bir idare kurmayı öngördükleri düşüncesi yer almaktadır. (Erol, 1966).

Raporda ayrıca, Sivas Kongresi'nden manda istendiğine dair bir karar çıkartılacağına bu aydınlar tarafından kendilerine söylendiği belirtilmiştir. (Tevetoğlu, 1988).

Erzurum Kongresi'nde, Mustafa Kemal'e, Bekir Sami Bey'den '*manda istenmesi için Amerikan Senatosu'na başvurulması*' gerektiğini belirten bir telgraf gelmiştir. Ancak Amerikan Mandası taraftarları Erzurum Kongresinden ziyade Sivas Kongresine ehemmiyet veriyorlardı. Çünkü Doğu vilayetleri halkı, Ermeni meselesinden dolayı Amerika'ya karşı pek iyi niyetli düşünmüyorlardı. Bunun yanı sıra, Erzurum Kongresinin bölgesel bir mahiyet taşıması itibarıyla, bu meseleyi orada açıkça müzakere ettirmenin de güç olduğunu hesaba katmışlardır. (Erol, 1966).

Erzurum Kongresi'nde alınan bir kararla Wilson'a bir muhtıra gönderilmişti. "Bunlar, Wilson prensibini Türk tarafının kendi lehine yorumlaması anlamına geliyordu. Oysa olaya ABD açısından bakacak olursak, bu prensibin daha çok Ermeni, Rum ve Kürt azınlıkları için düşünüldüğünü görürüz. O sırada Amerika, Doğu Anadolu'da Ermenistan ve Kürdistan devletlerinin kurulmasından yanadır. Bugün bile yeri geldiğinde aynı bölgelerin aynı kapsamda ele alındığına, Kıbrıs veya Batı Trakya Türkleri'nin bir türlü bu kapsama giremediğine şahit oluyoruz..." (Kahraman, 1992: 76). Nitekim Başkan Wilson, daha önce de İngiliz ve Fransızların Aydın vilayetinin ancak bir kısmının Yunanlılara bırakılması tavsiyesini yeterli görmeyerek, İzmir ve civarının Yunanistan'la birleştirilmesini istemişti. (Tansel, S. 1991).

Bütün bu gelişmeler aslında ABD Başkanının Türkiye hakkındaki kanaatlerini ortaya koymaktadır. Amerikan mandası taraftarı olan Halide Edib ve diğer

aydınlar ise, Amerikalı dostlarının etkisiyle Amerika'nın Türkiye'ye karşı iyi niyetli olduğu düşüncesinin taşıyorlardı.

Sivas Kongresi, Manda meselesinin en geniş şekilde müzakere edildiği bir kongredir. İstanbul'daki Amerikan mandası taraftarları için Sivas Kongresi, düşüncelerinin tahakkuku için kaçırılmayacak bir fırsat idi. Çünkü, "İstanbul'daki Amerikalılar, onlara, gayri resmi bir şekilde, bu meselenin Amerikan Senatosunda görüşülebilmesi için, ancak bütün milletin temsil edildiği bir meclis tarafından müracaat yapılmasının şart olduğunu söylemişlerdi." (Erol, 1966: 84).

Tabii bu arada Erzurum Kongresi öncesinde olduğu gibi Sivas Kongresi öncesinde de bu konu Türk basınında tartışılmıştır.⁵

Sivas Kongresi'ne Amerikan Mandası taraftarı olarak katılan kişiler şunlardır; Kara Vasıf, Ali Fuad Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa, Bekir Sami, Memleket Gazetesi sahibi İsmail Hami. (Erol, 1966)

Halide Edib'in Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta bildirdiği gibi, Louis Edgar Browne adlı gazeteci de Cengiz takma adlı Kara Vasıf Bey'le birlikte Sivas Kongresi'ni izlemek için gitmiştir. (Tevetoğlu, 1988; Erol, 1966; Kasalak, 1993; Kinross, 1990)

Sivas Kongresi'nde manda müzakeresine, 8 Eylül 1919 günü başlanır. M. Kemal Paşa önce bir açıklama yapar ve Mr. Browne'dan bahseder. Kongrenin başlamasından önce kendisinin bu şahısla görüştüğünü ve "Ben hiç sıfat-ı resmiye ile görüşmüyorum tamamen hususi bir surette görüşüyorum" dediğini, hatta Amerika'nın mandayı belki de kabul etmeyeceğini, aslında "manda"nın ne olduğunu tam olarak bu şahsın kendisinin de bilmediğini ifade ettiğini belirtmiştir. Daha sonra görüşmelere geçilmiş, birkaç gün süren müzakerelerde mandanın lehinde ve aleyhinde çeşitli görüşler beyan edilmiştir. Bu müzakerelerde manda fikrini savunanların başında Bekir Sami, İsmail Hami, Vasıf Bey, Refet Bey, İsmail Fazıl Paşa gibi önemli kişiler gelirken, Raif Efendi, Ahmet Hami Bey gibi kişiler ise manda fikrine karşı çıkmışlardır. (Kasalak, 1993; Erol 1966; Kansu, 1986)

Müzakerenin son gününde Rauf Bey, Amerikalı gazeteci Browne'un tavsiyesi üzerine Amerikan Senatosuna bir telgraf çekilerek, Türkiye'deki durumu incelemek maksadıyla bir heyetin davet edilmesini teklif etti. Teklif Kongre'de ittifakla kabul edildi ve hazırlanan telgraf metni 11 Eylül 1919'da Amerika'ya gönderildi. (Erol, 1966; Kinross, 1990; Kasalak, 1993)

M. Kemal Paşa ise, 'manda' konusunda, kendisinin ne düşündüğünü soran Celal

⁵Manda meselesi ile ilgili Basındaki tartışmalar hk.da daha fazla bilgi için bkz. Kadir Kasalak, "Sivas Kongresi Öncesinde 'Manda ve Himayenin' Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar", *Atatürk Yolu*, C.III, Sayı 10, (Kasım 1992), s. L87-211.

Nuri Bey'e Sivas Kongresi'nin 8. maddesini hatırlatmıştır. Bu madde ise şöyledir; Amacımız en evvel devlet ve milletimizin içerde ve dışarda istiklalidir. Vatanın tamamı saklı kalmak şartıyla, milli esaslarına uymak üzere ülkemiz hakkında, istila emelleri beslemeyen herhangi bir devletin iktisadi yardımını memnuniyetle kabul ederiz.(Aksanyar, 1993)

SONUÇ

Halide Edib Adıvar Milli Mücadele döneminde bir yandan işgali tel'in mitinglerinin ateşli hatibi olarak dikkati çekerken, bir yandan da dost çevresi ve aldığı eğitimin tesiri ile memleketin kurtuluşunu Amerikan mandacılığında görmektedir. Milli Mücadele döneminde manda ve himaye fikri Türk aydın kamuoyunu uzun süre meşgul eden bir fikir olmuştur. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın "milletin istikbalini yine millet azim ve kararı kurtaracaktır" sözü ve düşüncesinde ısrarlı tavrı, bahsedilen aydın zümrenin mandacılık fikrini kabul ettirememesinin temel sebebi olmuştur.Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınındaki bazı kimselerin bile bu dönemde manda fikrini savunurken O'nun ısrarla Milli Mücadele fikrini savunması, Atatürk'ün ileri görüşlülüğünün ve milli hassasiyetinin en önemli kanıtıdır.

Amerikan mandacılığı bu tartışmanın ana unsurlarından biridir. Ne var ki General Harbord başkanlığında Amerikan Tahkik Heyeti'nin raporundan sonra basında bu konudaki yazıların arttığı görülse de 1920 yılı başlarından itibaren manda konusu Türk basınının gündeminden yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. 1920 yılının 1 Haziran gününde mandanın Amerikan Kongresi'nde büyük oy farkıyla reddedilmesi manda meselesinin sonu olmuştur. (Kasalak, 1993). Dış politikadaki gelişmeleri izleyen mandacı aydınlarda, milli mücadele fikri gittikçe kuvvetlenerek, manda fikirleri zayıflamış; hatta Halide Edib gibi koyu mandacı birisi bile Milli Mücadeleye fiilen katılmış ve büyük hizmetlerde bulunmuştur.

1919 Ekim'inde İtalyan, Fransız, Amerikan generallerinden oluşan bir heyet Yunan işgalini ve bölgedeki durumu incelemek için teftişe gelirler. Bu teftişleri Halide Edib "Efenin Hikayesi" adlı güzel bir hikayesinde anlatmıştır. Adıvar (1989). Bu dönemde İngilizlerin Türkiye'de hiç değilse Mısır'dakine benzer bir şekilde bir İngiliz himayesi kurmak niyetinde olduğunu ve bu maksatla mili hareketi kırmak için çaba gösterdiklerini belirten Halide Edib, General Milne'nin kendisinden nefret ettiğini, hatta yanında kendi adının zikredilmesine daha tahammül edemediğini belirtmektedir. Adıvar, (1987).

Bu arada İngilizlerin İstanbul'daki siyasi hareketleri artınca, Halide Edib, Kemalettin Sami ile Anadolu'ya geçme konusunda istişarede bulunur. 10 Mart 1920 günü İstanbul'daki İzmir Müdafaa Cemiyetine giden Halide Edib, orada bir telgraf görür. Bir Amerikan acentesinden gelen bu telgrafta, İstanbul'da muhtemel bir deniz harekatından bahsedilmekte ve İstanbul'a asker

çıkartılacağı ve İngilizlerin hükümet darbesi yapacaklarından söz edilmekteydi. Halide Edib, telgrafı okuduktan sonra, birkaç gün içerisinde çocuklarını Robert Kolej'e yatılı olarak yerleştirir. (Adivar, 1987; Enginün, 1978). Artık Halide Edib'in hayatındaki dönüm noktalarından biri daha gerçekleşecek, Milli Harekete katılmak üzere Anadolu yollarına düşecektir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, H. E. (1955). *Türkiye'de Şark Garp ve Amerikan Tesirleri*. İstanbul.
- ADIVAR, H. E. (1970). *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul.
- ADIVAR, H. E. (1984). *Ateşten Gömlek*. İstanbul.
- ADIVAR, H. E. (1987). *Türk'ün Ateşle İmtihani*. İstanbul.
- ADIVAR, H. E. (1989). *Dağa Çıkan Kurt*. İstanbul.
- AKSANYAR, N. (1993). *Çağdaşlaşmaya Giden Yolda Celal Nuri ve Fikir Alanında Etkinliği*. Ankara:Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- ARIBURNU, K. (1951). *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*. Ankara.
- ATALAY, A. (1991). *Kurtuluş Savaşı Siyasal Akımları İçinde Halide Edib'in Yeri*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATATÜRK, M. K. (1986). *Nutuk*. C. I-II. Ankara: TTK.
- BAYUR, Y. H. (1990). *Atatürk Hayatı ve Eseri*. Ankara: TTK.
- ENGİNÜN, İ. (1978). *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul.
- ENGİNÜN, İ. (1981). *Halide Edib Adıvar*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ENGİNÜN, İ. (1983). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah.
- EROL, M. (1972). *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi*. Giresun.
- GÜNTÜRKÜN, N. (1974). *Halide Edib İle Adım Adım*. Basım Yeri Yok.
- KAHRAMAN, K. (1992). *Milli Mücadele*. İstanbul: Ağaç.
- KANSU, M. M. (1986). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. C. I-II. Ankara: TTK.
- KAPLAN, M. ve Diğerleri, (1992). *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*. C. I-II. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- KASALAK, K. (1992) “Sivas Kongresi Öncesinde 'Manda ve Himayenin' Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar”, *Atatürk Yolu*, C.III., S.10. :187-211.
- KASALAK, K. (1993). *Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi*. Ankara.
- KİNROSS, L. (1990). *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. İstanbul.

- KURNAZ, Ş. (1992). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. İstanbul: MEB.
- SÜMER, M. (1966), “Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Bir Muhtıra”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.III., Sayı: 4-5.: 237-245.
- TANSEL, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C.I-IV. İstanbul: MEB.
- TEVETOĞLU, F. (1988). *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*. Ankara: TTK.
- TUNAYA, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. C.I. İstanbul.: Hürriyet Vakfı.
- TÜRKGELDİ, A. F. (1987). *Görüp İşittiklerim*. Ankara: TTK.
- UYGUNER, M. (1982). *Halide Edip Adivar*. İstanbul.
- YAHYAKEMAL. (1986). *Siyasi ve Edebi Portreler*. İstanbul: Kubbealtı.
- YÜCEBAŞ, H. (1964). *Bütün Cepheleriyle Halide Edib Adivar*. İstanbul.
- TEPEDELENLİOĞLU, N. N. (1959). “Unutulmaz Miting, *Hürriyet Gazetesi*, 19 Mayıs.

DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

- Makaleler, bilgisayar ortamında Winword 6.0 ya da üst versiyonda yazılmış olmalıdır.
- Makale metni, A4 kağıda soldan 5 cm, sağdan 4 cm, üst ve alttan 5 cm olarak yazılmalıdır. Yazı, çizim ya da grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir.
- Makale metni kağıdın ön yüzüne, 11 punto ve Times New Roman yazı karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır.
- Makale ismi üstte ve ortada olacak şekilde, bold ve 11 punto harflerle yazılmalı. Yazarın ismi, ünvanı ve kurumu, makale isminin altına ortaya gelecek şekilde yazılmalıdır.
- Makale, ilk sayfada Türkçe ve İngilizce başlıklar ve özetler ile bu özetlerin altına yerleştirilmiş en az 4 ve en fazla 7 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler içermelidir. Özet bölümü 9 punto ile yazılmalı ve 150 kelimeyi geçmemelidir.
- Makale içerisindeki başlık ve alt başlıklara herhangi bir numara verilmemelidir. Ana başlıklar büyük harfle ve **bold**, alt başlıklar ise sadece ilk harfleri büyük harf olmak üzere **bold** ve *italic* olarak yazılmalıdır.
- Makale metninde paragraf başı yapılmamalı, paragraf araları bir satır boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir.
- Alıntı yapılan eserlere atıfta bulunulduğunda aşağıdaki metod uygulanmalıdır:
  1. Alıntı yapılan yazarın adı metin içerisinde kullanılıyorsa, yazarın soyadından sonra sadece eserin tarihi parantez içerisinde belirtilir:
Adler(1991)
  2. Yazarın ismi metin içerisinde geçmiyorsa, parantez içerisinde alıntı yapılan yazarın soyadı ve eserin yılı aşağıdaki şekilde belirtilmelidir:
(Adler, 1991)
  3. Birden çok eserden alıntı yapıldığında atıflar aşağıdaki şekilde yapılmalıdır:
(Adler, 1991; Jankowicz, 1991)
  4. Alıntı yapılan eser iki yazar tarafından yazıldığında atıf aşağıdaki şekilde olmalıdır:
(Kabasakal ve Bodur, 2002)

5. Alıntı yapılan eser birden çok yazara sahipse, yalnızca ilk yazara aşağıdaki şekilde atıfta bulunulur:

(Nickels ve diğerleri, 1996)

6. Eğer başka bir eserden alıntı yapılmışsa; alıntı yapılan metin “.....” tırnak içerisine alınır ve aşağıdaki şekilde sayfa numaraları da verilerek atıfta bulunulur:

(Adler, 1991:34)

7. a) Eğer internetten alıntı yapılmışsa parantez içi gösteriminde varsa yazarın soyadı, eserin yayınlandığı tarih ve sayfa numarası belirtilir: (Oyeranti, 2000:3) gibi.

Bu tür atıfta bulunulduğu takdirde, eser **kaynakçada** aşağıdaki şekilde belirtilmelidir:

Oyeranti, Gboyega, 2000, "Concept and Measurement of Productivity"
Www.cenbank.org/out/publications/occasionalpapers/rd/2000/abe-00-1,(07.02.2006).

b) Yazarsız kaynak gösteriminde ise metnin içerisine, yararlanılan kaynağın tam adresi yazılır:

<http://www.lib.usm.edu/research/guides/apa.html> gibi.

Kaynakçada bu tam adresle birlikte, kaynaktan yararlanılan tarih parantez içinde bu adrese eklenerek yazılır:

<http://www.lib.usm.edu/research/guides/apa.html>, (04.04.2006). gibi.

- Makalelerde yararlanılan eserler, metnin sonunda yer alacak **KAYNAKÇA** bölümünde aşağıdaki şekilde belirtilmelidir:

Kitaplar

Alpay, G. (1983). *Holdering Yönetimine Gelince*. İstanbul: Beta.

Makaleler

Kabasakal, H. ve Bodur, M. (2002). “**Arabic cluster: A bridge between East and West**”, *Journal of World Business*, 37: 4054.

- Kaynakçada, aynı yazarın farklı eserleri için tarih sırası gözetilmelidir.
- Makaleler 20 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalı ve 3 nüsha çıktı ve disket veya CD ile birlikte dergi sekreterliğine teslim edilmelidir. Teslim edilecek 3 nüshanın 2 tanesinde yazarının isim ve kurumu yer almamalıdır.
- Yukarıdaki formatta teslim edilmeyen eserler içerik açısından değerlendirilmeye tabi tutulmayacak ve yazarına iade edilecektir.